

**СУЧАСНІ ІСТОРИОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр. В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ**

*В статті проаналізовано наукові праці вітчизняних істориків, присвячені історіографії голодомору 1932-1933 рр. та виявлені теоретико-методологічних підходів до вивчення проблеми.*

**Ключові слова:** історіографія, голодомор, геноцид, український народ.

Проголошення незалежності України, зміна політичної системи, проведення політичного курсу, спрямованого на розгортання процесів демократизації українського суспільства, вплинули на всі сфери суспільного життя в країні, не оминувши й науку. Виникла необхідність зміни радянської схеми історії України та утвердження її національної концепції. Однією з центральних проблем нової концепції став голодомор 1932-1933 рр. та його відповідна політико-правова оцінка, що й досі викликає гострі дискусії в історичній науці і суспільстві. Українським історикам стали доступні праці їх колег з діаспори, що значно розширило дослідницькі можливості вітчизняної науки.

Актуальність даної теми полягає в тому, що розвиток наукових досліджень, присвячених трагічним подіям голодного лихоліття 1932-1933 років, спричинив, за відносно короткий проміжок часу, появу значного масиву історичної літератури, що зумовило необхідність історіографічного осмислення проблеми.

Метою статті є проаналізувати історіографічні праці сучасних українських та російських істориків, присвячених проблемі голодомору та виявити головні тенденції та особливості формування теоретико-методологічних засад їх дослідження.

Однією з перших історіографічних робіт, присвячених голодомору в період незалежності, стала стаття В. Калініченка та Є. Яценко «Історіографія голодомору 1932-1933 років в Україні», в рамках якої здійснено короткий огляд всього відомого масиву наукової літератури з даної проблеми. Джерельна база дослідження представлена працями відомих дослідників з української діаспори, російських та українських істориків, американських вчених. Особливість роботи полягає в тому, що аналіз історіографічних джерел здійснюється за територіальним та хронологічним принципами. Авторами досліджуються праці українських істориків діаспори, радянських істориків та українських істориків радянських часів і перших років незалежності. У статті хронологічно виділено та прослідковано розвиток наукових ідей та становлення сучасного концептуального бачення проблеми голодомору. Однак дослідники минули праці провідних західних науковців, спеціалістів з питань історії СРСР [7].

У 2003 році побачила світ фундаментальна монографія вітчизняних науковців «Голод 1932-1933 років в Україні: Причини та наслідки» під загальною редакцією В.А. Смолія. Це перша в історіографії комплексна наукова робота академічного характеру про голодомор 1932-1933 рр., однак, як зазначають самі вчені, вона не охоплює всієї проблематики [4]. Другий розділ монографії присвячений особливостям висвітлення голоду в історіографії (української, східно- та західноєвропейської), художній літературі та образотворчому мистецтві. Першою в цьому тематичному блоці стала стаття В. Головка «Дослідження голоду 1933 року українськими істориками» [3], що характеризувала шлях вітчизняних істориків від усталеної радянської концепції розуміння історичного процесу до переоцінки цінностей та позбавлення заідеологізованих підходів до історії. Джерельна база дослідження представлена науковими працями провідних вітчизняних істориків-спеціалістів з проблеми голодомору: С. Кульчицького, В. Марочка, Є. Шаталіної, С. Діброви, М. Панчука, Г. Касьянова, А. Шаблія, Ю. Шаповала, П. Панченка та ін., матеріали міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій, симпозіумів. Вченим умовно визначені етапи розвитку історіографії проблеми та зроблені відповідні висновки щодо досягнень вітчизняної історичної науки: виділення проблеми голодомору в окреме поле історичного дослідження, подолання радянської концепції історії,

голодомор розглядався крізь призму суперечностей радянського політичного керівництва й інтересів українського селянства, голодомор визначався як акт геноциду українського народу. В. Головка стверджував, що у вивченні голодомору сформувався новий науковий стандарт - ґрунтовне документальне дослідження, доповнене пошуком нових концептуальних підходів [3, с.132]. Дослідником виділено ряд аспектів: демографічний, морально-етичний, емпіричний, історіографічний та суспільно-політичний, які, на його думку, потребують додаткового вивчення та висвітлення. Історіографічний аналіз праць здійснювався автором на основі проблемно-хронологічного підходу, що дало можливість прослідкувати еволюцію концептуальних та теоретико-методологічних засад сучасних вітчизняних істориків до висвітлення та трактування подій 1932-1933 років в Україні, що й становить історіографічну цінність даної праці [3].

Наступною спробою висвітлення сучасної історіографії голоду стала праця В. Васильєва «Голод 1932-1933 рр. в Україні: нові інтерпретації та тенденції у вітчизняній історіографії». Автором запропонована періодизація сучасної історіографії голодомору на основі розвитку та змін концептуальних підходів вітчизняних істориків до тлумачення подій 1932-1933 рр.: кінець 1980-х – початок 1990-х рр.; середина 1990-х рр.; кінець 1990-х – початок 2000 рр. Підсумовуючи здобутки істориків кожного етапу, В. Васильєв визначає основні тенденції розвитку української історіографії, а саме розширення поля наукових досліджень, появи нових тем та напрямків. У статті проаналізовано зовнішні та внутрішні фактори, що вплинули на розвиток історичної свідомості сучасних українських істориків, висвітлено методологічні основи та концептуальні підходи до висвітлення явища голодомору 1932-1933 рр. На основі порівняльного методу дослідження автором робиться спроба виявити загальні та специфічні наукові підходи, наголошується на необхідності комплексного дослідження характеру голодомору, поглиблення діалогу з вченими різних країн світу, застосування нових методик [1].

Узагальнив здобутки української історіографії з проблеми голодомору професор Я. Калакура в статті «Новітня історіографія голодомору 1932-1933 років як геноцид українського народу: надбання і прорахунки». Дослідник обґрунтовує необхідність історіографічного осмислення проблеми, тобто аналізу процесу її дослідження, надбань і сучасного стану. Учений запропонував власну періодизацію історіографії голодомору, критеріями для якої стала поява якісно нових підходів до дослідження причин і масштабів голодомору або їх нового трактування, застосування досконаліших методів дослідження. Праця Я. Калакури – це панорамний огляд проблеми голодомору початку 1930-х років в історіографічному полі, що носить узагальнюючий характер. Автор робить висновки щодо надбань української історичної науки, а також окреслює перспективні напрямки подальшої роботи в цій царині [6].

Розвиток досліджень голодомору в Україні прослідкувала Л. Гриневич, виділяючи такі особливості вітчизняної історіографії з даної проблеми: 1) регіоналізація тематики досліджень; 2) структуралістський підхід до проблеми голоду через вивчення колективізації при одночасному аналізі соціально-економічних та політико-ідеологічних особливостей; 3) співпраця українських істориків з науковцями діаспори та вченими зі США та Канади. Автором здійснено аналіз провідних праць сучасних вітчизняних істориків, присвячених голодомору в Україні, відзначається політизованість теми. Л. Гриневич зазначає, що існує небезпека розпалювання міжетнічних суперечностей на сучасному етапі, що може призвести до ксенофобії та антисемітизму в інтерпретаціях голодомору в сучасній історичній науці. Одним з недоліків визначено недостатня інтегрованість в глобальне наукове середовище.

Таким чином, автором здійснено спробу проаналізувати еволюцію поглядів вітчизняних істориків на проблему голодомору й визначити її місце в сучасній українській та зарубіжній історичній науці. Концептуальний підхід до голоду як геноциду українського народу визнається провідним у вітчизняній історіографії [19].

На сучасному етапі з'являються регіональні узагальнюючі праці, присвячені історіографії проблеми. У 2008 р. вийшла монографія відомих миколаївських істориків В. Шкварця, Є. Горбурова та К. Горбурова «Історіографія та історіософія голодів-людоморів на Миколаївщині». Вченими визначено теоретико-методологічні засади дослідження, висвітлено історіографію трьох радянських голодів, подано широку хронологію історії області, упорядковано бібліографічний показник. Автори розглядають голодомор 1932-1933 років як геноцид українського народу, зазначаючи, що фізичне знищення українських селян штучним

голодом – свідомо терористична акція комуністичного режиму в Україні. Висвітлено політичні кроки влади до визнання трагедії голодомору як геноциду, ставлення суспільства до цього явища. У розділі поряд з історіографічним дослідженням наукових історичних праць, присвячених проблемі голодомору, аналізуються здобутки миколаївських вчених та визначено їх вклад у вітчизняну історичну науку. Особливого значення мали праці професора М. Шитюка та професора В. Шкварця як провідних дослідників голодомору на території Півдня України. Праці істориків української діаспори та російських колег також стали історіографічними джерелами даного дослідження. Таким чином, для висвітлення трагедії 1932-1933 рр. на території Миколаївщини місцевими істориками-краєзнавцями проведено значну пошукову та науково-дослідницьку роботу [17].

У статті В. Шкварця та М. Шитюка «Історіографія проблеми голодомору 1932-1933 рр. в Україні і на Миколаївщині» здійснено ґрунтовний аналіз стану науково-історичного дослідження вказаної проблеми у вітчизняній та зарубіжній історіографії. Науковий доробок регіональних істориків розглядається в контексті вітчизняної історичної науки. В досліджуваній праці досить детально проаналізовано основні напрямки історіографії голодомору: вітчизняна, зарубіжна (діаспора) та російська. Особливу увагу приділено російській історіографії, визначено підходи до вивчення нею української історії загалом. Автори вказують на політичні причини невизнання російськими колегами факту геноциду українського народу [18].

Однією з перших робіт із зарубіжної історіографії голодомору стала стаття В. Савельєва «Трагедія українського народу у висвітленні зарубіжної історіографії», що вийшла в 1990 році в збірнику архівних документів та матеріалів «Голод 1932-1933 років на Україні очима істориків, мовою документів» [14]. Автором уперше здійснена спроба аналізу тогочасної зарубіжної історичної літератури, присвяченої трагічним подіям 1932-1933 років в Україні. Визначалась актуальність в оцінці отриманих результатів дослідження представниками зарубіжної історіографії, наголошувалось на необхідності неупереджених підходів при розгляді голодомору 1932-1933 років. У статті досліджуються два напрямки зарубіжної історіографії – західна радянологія та українська «нерадянська історіографія». Саме праці вчених указаних напрямків становлять джерельну базу дослідження, а також матеріали «Комісії Конгресу США у справі голоду в Україні», періодичні видання «Літературна Україна» (1989), «Известия» (1989), «Визвольний шлях» (1988), «The Village Voice» (1988), «Soviet Studies» (1984) та ін. Підсумовуючи дане історіографічне дослідження, В. Савельєв приходить до висновків про вичерпність ресурсів, відсутність нових фактів, що знижують наукову новизну в подальших дослідженнях західних істориків. Автор закликає вітчизняних і зарубіжних дослідників позбутися різного роду давніх пропагандистських нашарувань, що сприятиме більш об'єктивній оцінці трагічних подій 1932-1933 років.

Таким чином, досліджувана нами стаття мала вагоме значення для висвітлення проблеми історіографії голодомору. Це була перша спроба виваженої оцінки досягнень зарубіжної історіографії саме вітчизняними істориками ще в радянський час. Стаття написана в дусі тогочасної ідеології, однак позбавлена гострої критики «буржуазних істориків». Метою роботи стало не узагальнення надбань зарубіжної історіографії, а висловлення офіційної позиції радянських науковців до основних проблемних напрямків голодомору, що активно досліджувались та поширювались у західному науковому співтоваристві: про антиселянську природу комуністичної доктрини, про головні мотиви та причини голодомору, антиукраїнську спрямованість аграрної політики сталінського керівництва та оцінку голодомору як акту геноциду українського народу

До історіографічного аналізу зарубіжних наукових праць з проблеми голодомору звертається ряд вітчизняних науковців. Серед них провідний науковий співробітник Інституту історії НАНУ, доктор історичних наук, В. Марочко. Вчений провів історіографічний аналіз праць відомих російських істориків В. Данилова, І. Зеленіна, М. Івницького, Д. Волгогонова, В. Цапліна, О. Осокіної, Н. Араловець, В. Кондрашина, Є. Осолкова, застосовуючи проблемний підхід. Автор порівняв погляди у трактуванні трагічних подій 1932-1933 років російських та українських вчених, що дало можливість виділити пріоритетні напрямки російської історіографії, а саме: демографічні наслідки трагедії, причини та антиукраїнська спрямованість голодомору [11]. Вчений детально проаналізував основні здобутки українських істориків

діаспори, яким належав пріоритет у вивченні даної проблеми. Важливим стало дослідження наукових праць західноєвропейських радянологів та висвітлення розуміння ними подій 1932-1933 років. Вперше в рамках однієї роботи проведено ґрунтовне наукове історіографічне дослідження, де українська історична наука діаспори та західноєвропейська розглядаються як складові одного історіографічного процесу [13].

У статті «Сучасна зарубіжна історіографія голоду 1932-1933 рр. в Україні: нова та стара інтерпретація?» В. Марочко вивчає новітні тенденції в зарубіжній історичній науці. Історіографічна база дослідження представлена працями відомих вчених: Р. Конквеста, Дж. Мейса, Ш. Мерля, А. Буллока, Р. Маннінга, Г. Ріттеншпорна, Ш. Фіцпатрік, М. Гільдермаера, А. Хайнріха, А. Граціозі, С. Уїткрофта, Р. Девіса, В. Данилова, І. Зеленіна, М. Івницького, Є. Осколкова, В. Кондрашина, О. Осокіної, С. Куртуа, Г. Зімона та ін. Автором виділяються три напрямки сучасної зарубіжної історіографії голодомору, а саме: американська, європейська, російська. Історіографічний аналіз здійснюється на основі проблемно-хронологічного підходу. В рамках наукового дослідження виділено два основні проблемні напрямки: 1) з'ясування мотивів, причин і наслідків (демографічних втрат) та виявлення антиукраїнської спрямованості голодомору; 2) політико-правова оцінка голодомору як акту геноциду українського народу. В. Марочко прослідковує, який вплив мали роботи Р. Конквеста та Дж. Мейса на зарубіжну історичну науку, їх критику з боку німецьких, російських, англійських істориків та висловлення власного бачення проблеми. Особливого значення набуло те, що голод розглядався в контексті аграрної та соціально-економічної історії СРСР. На думку автора статті, в зарубіжній історичній науці існують різні точки зору щодо розуміння суті поняття «геноцид», що й унеможливорює формування об'єктивної оцінки трагічних подій 1932-1933 рр. в Україні [12]. Таким чином, дане дослідження висвітлює фактологічні й теоретико-методологічні засади сучасної зарубіжної історіографії, дискусійні й недостатньо з'ясовані проблеми, що й становить історіографічну цінність роботи.

Доктор історичних наук Г. Васильчук продовжив дослідження зарубіжної історіографії голоду. Дослідником проаналізовані основні концептуальні підходи до проблеми колективізації та розкуркулення на теренах УРСР. Вчений приходить до висновку, що поширеною стала концепція своєрідної територіальної рівноваги наслідків голодомору, тобто тотожності механізму творення й ідентичності наслідків, уніфікації самого явища в адміністративно-територіальних кордонах СРСР. Більшість праць зарубіжних дослідників мають ознаки політологічних, а не суто історичних досліджень. Г. Васильчук, співставляючи результати досліджень праць провідних західних істориків (М. Таугера, Ш. Фіцпатрік, Л. Віоли, Р. Маннінг, А. Граціозі, С. Мерля, С. Уїткрофта, Ш. Плаггенборга та ін.) щодо причин та наслідків голоду для СРСР, виділив основні концептуальні підходи, що виражались у трьох ключових підходах до вивчення історії 1920-1930-х рр.: модернізація, повсякденність та концепція тоталітаризму [2].

Важливе значення для здійснення історіографічної оцінки голодомору 1932-1933 рр. мають дисертаційні роботи, оскільки саме вони дають історіографічні огляди наукових праць вчених у рамках української історичної науки.

В контексті духовного життя українського селянства в умовах соціально-економічних експериментів радянської влади проблема голодомору розглядалася в монографії С. Дровозюка «Національно-культурне та духовне життя українського селянства у 20-30-х рр. ХХ ст.: Історіографічний нарис [5].

Першою науково-кваліфікаційною роботою, присвяченою безпосередньо проблемам історіографії голодомору 1932-1933 рр., стала дисертація А. Серпутько «Сучасна українська та російська історіографія причин та наслідків голодомору в УРСР 1932-1933 років». У роботі досліджувались сучасні тенденції в українській та російській історіографії у розвитку, закономірностях нагромадження історичних знань з причин та наслідків голоду в Україні. Дисертація А. Серпутько стала першою спробою узагальнення доробку сучасної української та російської історичної науки про голодомор 1932-1933 рр. Проте, в дослідженні російська історіографія проблеми висвітлена частково. Окрім цього, на наш погляд, авторка висловила дещо упереджене ставлення до подій 1932-1933 років, що, безумовно, позначилось на об'єктивності даного історіографічного дослідження [15].

Особливу точку зору на події голодомору, а точніше на тлумачення та інтерпретацію трагічних подій 1932-1933 рр. в Україні, висловив відомий український історик Г.Касьянов. Його праця «Danse macabre. Голод 1932-1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-і – початок 2000-х)» (2010) є оригінальною спробою дослідити голод як одну з форм гранднративу українського минулого. В центрі уваги вченого не події 1932-1933 років, а їх інтерпретація у науковому, публіцистичному та політичному дискурсах кінця 1980- 2000-х років. Голод розглядається як ідеологічний конструкт, історичний наратив та фрагмент історичної пам'яті. На прикладі голодомору вчений показує взаємодію колективної пам'яті та історії, історичної науки та політики. Автор намагається уникнути власних оціночних суджень та пошуків «історичної правди» [8].

Серед зарубіжних дослідників історіографічний аспект проблеми досліджували російські історики, зокрема В. Кондрашин – один з провідних спеціалістів з аграрної історії СРСР та радянського селянства періоду колективізації. В. Кондрашиним здійснено ґрунтовний аналіз наукових праць російських колег. Автор приходять до висновку, що демографічний аспект проблеми є найбільш досліджуваним. Досягненням російських істориків з початком «архівної революції» є введення в науковий обіг значного масиву архівних документів, переосмислення трагедії селянства в контексті історичного розвитку Росії в ХХ ст. Історик підтримує позицію своїх колег щодо невизнання голоду актом геноциду українського народу, підкреслюючи, що це трагедія всього радянського селянства, наголошуючи на тому, що оцінки подій 1932-1933 рр. російськими та більшістю зарубіжних істориків співпадають [9].

Учений також здійснив спробу висвітлити українську історіографію проблеми. Найкраще свою позицію щодо концепції голодомору-геноциду російський історик висловив у статті-відповіді С. Кульчицькому «Чи був голод 1932-1933 рр. в Україні «геноцидом» українського народу?». Ця стаття присвячена аналізу основних положень концепції «голоду-геноциду» в сучасній українській історіографії. Застосовуючи порівняльний метод в історіографічному аналізі, автор приходять до висновку, що розглянута ним концепція не є доведеною. По-перше, відсутня документальна база, що прямо вказує на намір Сталіна знищити український народ. По-друге, національне питання для вождя народів не було первинним. Найбільшої уваги та зусиль потребувало зміцнення колгоспного ладу та політичного режиму. В. Кондрашина аналізував джерельну базу наукових праць українських істориків, на основі чого прийшов до висновку, що документальна база концепції «голодомору-геноциду» не доводить її головної тези [10].

Спробою наукової співпраці українських та російських вчених стала монографія «Современная российско-украинская историография голода 1932—1933 гг. в СССР» (2011), головне завдання якої, на думку упорядника, полягало в узагальненні накопиченого досвіду. Позицію української сторони представили роботи провідних вчених С.Кульчицького, В.Васильєва, Г.Капустян та історика з діаспори Р.Сербіна. Їх російські колеги : В.Кондрашин, К.Дроздов, Г.Корнилов та ін., загалом не поділяючи позицію українських істориків, зосередилися на регіональних аспектах голоду в СРСР безпосередньо на території Росії. Вихід даної монографії засвідчив про налагодження наукового діалогу та співпрацю між прихильниками різних історіографічних концепцій [16].

Таким чином, проаналізувавши історію вивчення сучасної історіографії голодомору 1932-1933 років, можна зробити наступні висновки: по-перше, незважаючи на надзвичайно великий масив наукової літератури, присвячений голодомору 1932-1933 рр., історіографічна складова проблеми залишається практично не розробленою. На нашу думку, це можна пояснити тим, що новітня історіографія голоду є відносно «молодим» явищем. По-друге, повноцінні історіографічні дослідження розвитку історичної думки в контексті голодомору 1932-1933 рр. в Україні пред'явлені лише в українській та російській науковій літературі, у той час, як західна історична наука практично не торкалась проблеми, що зумовлено особливостями її розвитку. В європейській та англо-американській історіографії проблема голодомору 1932-1933 рр. не виділена в окремий напрямок досліджень, а розглядається в контексті економічної історії СРСР та аграрної історії Східної Європи. По-третє, порівнюючи історіографічний аналіз російських та українських істориків, можна виділити одну спільну рису: дослідники, звертаючись до історіографії, намагаються обґрунтувати власні концептуальні підходи до дослідження та інтерпретації подій 1932-1933 років.

В цілому російські історики відстоюють точку зору про те, що голодомор 1932-1933 рр. не можна розглядати як штучно створене явище, спрямоване виключно проти українського народу. Українські вчені дотримуються протилежного погляду, відстоюючи концепцію голоду-геноциду. В обох випадках історіографічний аналіз стає засобом для критики опонентів. Цілком очевидно, що така ситуація не найкращим чином впливає на історіографію проблеми. По-четверте, слід відмітити недостатній рівень вивченості англо-американської історіографії голодомору 1932-1933 рр. українською історичною наукою. По-п'яте, усі наявні дотепер історіографічні розвідки не дають системного бачення генези всього історіографічного процесу сучасної української та зарубіжної історіографії голодомору 1932-1933 років, що потребує подальшого дослідження.

### Список використаних джерел та літератури:

1. Васильєв В.Ю. Голод 1932-1933 років в Україні: нові інтерпретації та тенденції у вітчизняній історіографії / В.Ю. Васильєв // Історія України: маловідомі імена, події, факти. – 2004. – Вип. 27. – С.271-301.
2. Васильчук Г.М. Колективізація і політика розкуркулення в СРСР (кін. 20-х – перша пол. 30-х рр.): концепції сучасної західної історіографії / Г.М. Васильчук // Наукові праці іст. фак. Запорізького нац. ун-ту. – 2007. – Вип.20. – С.438-444.
3. Головка В.В. Дослідження голоду 1933 року українськими істориками / В.В. Головка // Голод 1932-1933 років в Україні: Причини та наслідки / [редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.] – К.: Наукова думка, 2003. – С.108-132.
4. Голод 1932-1933 років в Україні: Причини та наслідки / [редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 2003. – 888 с.
5. Дровозюк С.І. Національно-культурне та духовне життя українського селянства у 20-30-х рр. ХХ ст.: Історіографічний нарис / С.І. Дровозюк – Вінниця: О. Власюк, 2005. – 364 с.
6. Калакура Я.С. Новітня історіографія Голодомору 1932-1933 рр. як геноциду українського народу: надбання та прорахунки / Я.С. Калакура // Персонал. – 2008. – № 1. – С.105-113.
7. Калініченко В.В. Історіографія голодомору 1932-1933 років в Україні / В.В. Калініченко, Є.Ю. Яценко // Матеріали Міжнар. наук.-теорет. конференції «Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків», Київ, 28 листопада 1998 р. / [відп. ред. С. В. Кульчицький]. – К.; Нью-Йорк: М.П. Коць, 2000. – С.15-27.
8. Касьянов Г. Danse macabre. Голод 1932-1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-і – початок 2000-х). / Г. Касьянов – К.: Наш час, 2010. – 271 с.
9. Кондрашин В.В. Был ли голод 1932-1933 гг. в Украине геноцидом украинского народа? / В.В. Кондрашин // Государство и общество: проблемы социально-политической и экономической истории России: сб. науч. ст. – Пенза, 2004. – Вып.2. – С.126-137.
10. Кондрашин В.В. Голодомор у Росії та Україні. Порівняльний аналіз: причини, дати, наслідки / В.В. Кондрашин // Слово Просвіти. – 2003. – 19-25 листопада. – С.4.
11. Марочко В.І. Концептуальні підвалини західноєвропейської та російської історіографії голодомору 1932-1933 рр. в Україні / В.І. Марочко // Український історичний журнал. – 2003. – №5. – С.125-145.
12. Марочко В.І. Сучасна зарубіжна історіографія голоду 1932-1933 рр. в Україні: нова чи стара інтерпретація? / В.І. Марочко // Український історичний журнал. – 2006. – №3. – С.186-198.
13. Марочко В.І. Теоретично-методологічні проблеми вивчення голодомору 1932-1933 років в Україні / В.І. Марочко // Україна соборна : зб. наук. ст. – 2004. – Вип.1. – С.249-269.
14. Савельєв В.Л. Трагедія українського народу в висвітленні зарубіжної історіографії / В.Л. Савельєв // Голод 1932-1933 років: Очіма істориків, мовою документів. – К.: Либідь, 1990. – С. 85-108.
15. Серпутько А.Ю. Сучасна українська та російська історіографія причин та наслідків голодомору в УРСР в 1932-1933 років: Дис. ... канд. істор. наук: 07.00.06 / А.Ю. Серпутько. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – 207 с.
16. Современная российско-украинская историография голода 1932-1933 гг. в СССР / Науч. ред. В.В. Кондрашин. – М.: РОССПЭН, 2011. – 471 с.
17. Шкварець В.П. Історіографія та історіософія голодів-людоморів на Миколаївщині / В.П. Шкварець, Є.Г. Горбуров, К.Є. Горбуров. – Миколаїв, 2008. – 288 с.
18. Шкварець В.П., М.М. Шитюк Історіографія проблеми голодомору 1932-1933 рр. в вітчизняній та зарубіжній історіографії / В.П. Шкварець, М.М. Шитюк // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 27: Історичні науки. – С.182-205.

19. Grynevych L. The Present State of Ukrainian Historiography on the Holodomor and Prospects for Its Development / L. Grynevych // Harriman Review. – 2008. – Vol. 16, No. 2. – P.10-20.

**K.V. CHERNYAVSKA**

**MODERN HISTORIOGRAPHY STUDY OF THE PROBLEM OF FAMINE IN 1932-1933 IN UKRAINE: TRENDS AND DIRECTIONS.**

*In the article analyzes the scientific works of native historians that devoted to the problem of Famine in 1932-1933 and described the theoretical and methodological approaches to the study of the problem.*

**Key words:** *historiography, Famine, genocide, the Ukrainian people.*

**Е.В. ЧЕРНЯВСКАЯ**

**СОВРЕМЕННЫЕ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ ГОЛОДОМОРА 1932-1933 гг. В УКРАИНЕ: ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ**

*В статье анализируются научные работы отечественных историков, посвященных проблеме голодомора 1932-1933 гг., и охарактеризованы теоретико-методологические подходы к изучению проблемы.*

**Ключевые слова:** *историография, голодомор, геноцид, украинский народ.*